

Én-tudat és mi-tudat a felnőtté válás idején

Personal and collective self-concept on the threshold of adulthood

NEULINGER ÁGNES – NÓGRÁDI-SZABÓ ZOLTÁN

Az én-tudat a személyes létezéshez kapcsolódik és az ember egyediségéhez, a közösségtől való elhatárolódáshoz kötődik. A mi-tudat a másikkal/ másokkal való egység megélésén keresztül valósul meg, azaz a teljesség a mi-tudat megélésével válik lehetővé az egyén számára. Mind az én-tudat, mind a mi-tudat kialakításában jelentős szerepet játszanak a tanult elemek, azaz kialakulásuk és változásuk az egyén és környezete közötti interakció eredménye. A mi-tudat kialakítását és megélését az identitást meghatározó és befolyásoló tényezők nagymértékben befolyásolják. Mindez a család kontextusában is értelmezhető és vizsgálható a családi rítusok által. Empirikus kutatásunkban 71 fiatal felnőtt egyetemista által írt rövid esszék történeteit dolgoztuk fel. Ezek a történetek két emléken keresztül idézik fel a középiskolás és egyetemista évek egy-egy meghatározó családi eseményét és így alkalmasak arra, hogy rajtuk keresztül megértsük az én-tudat és mi-tudat alakulását a felnőtté válás során. Eredményeink szerint a fiatal felnőttek múltbeli családi rítusait dominálja a mi-tudat, amelynek fontossága a felnőtt önállóság megteremtésének idején is jellemző. Ezzel együtt az átmeneti időszakokban az én-tudat és ehhez kötődően az egyéni rítusok is nagyobb jelentőséget kapnak, miközben egyúttal kialakul az újra definiált mi-tudat is.

Kulcsszavak: identitás, rítus, család, fiatal

The self plays a central role in human personality and personal adjustment. The self-concept is dimensional and recognizes both personal and collective components of the self. Personal self-concept relates to aspects of the self that are differentiated from others (unique), while collective self-concept includes those aspects of the self that are based on memberships in different social groups and communities (shared). Personal self-concept can be referred to as the "me" and collective self-concept as the "we". Furthermore, self-concept is learned and develops through social interactions as humans grow old. Personal and collective self-concept can be studied in the context of the family. Family rites are able to reflect family identity, which enables the investigation of this concept. Current study analysed short essays written by 71 young adults (university students). These stories include two family memories, one from high school years and the other from college years of young adults. These family stories give the opportunity to study the change of personal and collective self-concept in the path to adult life. According to our results, collective self-concept (original and redefined) dominates family rites during emerging adulthood. Nevertheless, in transitional periods personal self-concept and personal rites also gain popularity.

Keywords: self, rite, family, young adult

1. Bevezetés

A vágyott identitás nem mindig és nem mindenki számára elérhető, ugyanakkor bizonyos mértékig mindannyiunknak lehetősége van arra, hogy meghatározzuk kik vagyunk (SHANKAR et al., 2009). GIDDENS (1991) alapján az identitás nem egy jól körülhatárolható „valami”, hanem egy állandó menedzselést igénylő folyamat, amellyel folyamatosan foglalkozunk, sőt amelyet ELLIOTT és WATTANASUWAN (1998) szerint nemcsak kialakítunk és fenntartunk, de kommunikálunk is. Ez az önmagunkra reflektáló folyamat hitelesen bizonyítja az introspekció létjogosultságát. Jóllehet tudományos értelemben az introspekciót sok támadás érte, mindazonáltal az önismereti folyamatokban igen nagy szerepe van az önreflexiónak, a saját lelkiállapotunk megfigyelésének (PLÉH, 1988).

Megközelítésünkben a szimbolikus interakcionizmus elméletét követve az identitás külső hatások révén konstruálódik, azaz az identitás kialakulását befolyásolják a társas kapcsolatok (BUDA, 1968). Ennek megfelelően az én fejlődéséhez társas interakciók és különböző szerepek felvétele szükséges, amelyben megjelenítődnek mások nézőpontjai (MEAD, 2000). Az identitás része az egyéni és a társas identitás, ehhez kötődően az én-tudat és a mi-tudat. Az egyéni és társas identitás közötti kölcsönhatás meghatározó: az egyéni identitás az egyén szocializációja során alakul ki, ami a társas interakciók révén folyamatosan változik. Emellett a társas identitás olyan értelmezési keretet jelent az egyén számára, amely a kollektív tudaton alapul és csoportfejlődéssel formálódik (TAJFEL, 1982). A társas identitás elméletének alkalmazása hagyományokkal rendelkezik a fogyasztáskutatás területén és a megközelítés számos marketing orientációjú és identitást vizsgáló kutatás elméleti alapját is meghatározza (PISKÓTI, 2015). Ebbe az elméleti vonulatba illeszkedik tanulmányunk is.

Jelen tanulmány az én-tudat és a mi-tudat alakulását vizsgálja a fiatalok felnőtté válásának idején, a család kontextusában és családi tevékenységek, benne családi rítusok segítségével. Kutatási kérdésünk az én-tudat és mi-tudat időbeli változásának megismerésére vonatkozik, azaz azt kívánjuk megérteni, hogy a felnőtté válás folyamatában az én-tudat és mi-tudat miként változik és milyen jellemzői vannak.

Az én-tudat és a mi-tudat meghatározó az egyén életében és fogyasztásában is. A kutatási kérdésünk vizsgálatát indokolja, hogy a fiatalok családon belüli szerepe és családhoz való kötődése a felnőtté válással átalakul, amely változás a fogyasztásukat is érinti. Az én-tudat és mi-tudat változásának megismerése hozzájárul a fiatalok önálló fogyasztási mintái kialakulásának megértéséhez, továbbá a családi döntéshozatali mechanizmusok jobb értelmezéséhez.

2. Rövid elméleti háttér

Az én-tudat és a mi-tudat egymással szorosan összekapcsolódik a személyiség struktúrájában és annak alrendszeriként értelmezhetők. Az én-tudat kialakulása az egyén önmagára irányuló reflexiójaként ragadható meg és azt a folyamatot érinti, amelyben az ember önmagát mint „sajátos, különálló totalitást ismeri meg és személyiségének azonosságát rögzíti”, míg a mi-tudat teszi azt teszi lehetővé, hogy „ezt az egyedi totalitást egy integrációhoz tartozó egyedként észlelje” az egyén (GÁLL, 1973:1186). Eszerint a mi-tudat a másikkal/ másokkal való egység megélésén keresztül valósul meg, azaz a teljesség a mi-tudat megélésével válik lehetővé az egyén számára. CSÁNYI (2003) fogalomhasználatát követve az egyén a csoportlény része, így megjelenik az énjében annak identitása is. A csoportlény megfogalmazással CSÁNYI (2003) a csoporthoz tartozás fontosságát hangsúlyozza minden ember vonatkozásában, olyan szükségességgé, amely nélkül a túlélés nem lehetséges. Ez a kollektívvel létrejövő azonosulás megtörténhet az egyént körülvevő tágabb és szűkebb csoportokban egyaránt, így az azonosulás létrejöhet többek között különféle szubkultúrákkal és a családdal is. Az így kialakuló sokféle mi-tudat közül aztán az egyes csoportok fontossága határozza majd meg, hogy melyik lesz elsődleges az egyén számára (GÁLL, 1973), illetve befolyásuk időtől és kontextustól függően aktivizálódik (BREWER – GARDNER, 1996). Továbbá BREWER

(1991) kiemeli, hogy a kollektív identitás aktivizálódásakor az egyéni identitás azon elemei lesznek hangsúlyosak, amelyekben a csoport többi tagjával osztozik az egyén, azaz amely azonos bennük. Ehhez a gondolathoz kapcsolható ARON és szerzőtársai (1992) vizsgálatának eredménye, miszerint erős párkapcsolat esetén elmosódnak az egyénhatárok és a közös mi-tudat erősödik fel. További humán sajátosság, hogy az emberben egyszerre él a vágy a közösségtől való megkülönböztetésre, az egyéniség egyediségének a megélésére, s a közösségbe való tartozásra, ahol az egyéniséget feladva, az egység érzését lehet átélni. Ez a fajta ellentét képezi az összes csoportdinamika alapját. A személyiség fejlődésének, formálódásának különböző szakaszaiban hol az egyik, hol a másik készítés erősödik fel.

FELDMÁR (1997) szerint elképzelhető, hogy a legkisebb tovább nem osztható egység a pár és nem az egyén. Az egészség, ami az angol nyelvben a holy – holizmus, egyszerre utal az egészségességre és a szentségre is. A szent az, ami egységes, nem egy tagból áll. Ebből a gondolatmenetből kiindulva feltételezhető, hogy az ember személyisége tudatosan törekszik az egyesből a többes entitás megélésre, hiszen ösztönösen érzi, hogy ami nem egész, nem valakivel vagy valakikkel alkotott egység, az sérült, hiányos, nem teljes, nem egészséges. Ehhez a gondolatíráshoz kapcsolódik a mi-tudat fogalma. A mi-tudatnak az első mintája az anyaméhben eltöltött 9 hónap. Minden ember életében ez volt az első – valószínűleg nem kognitív szinten, sokkal inkább imprinting-szerűen, érzelmi síkon – ösztönösen belénk ivódó mi-tudat érzése. Ez alapján a mi-tudat egy természetes állapotnak tekinthető, melynek átélésére – tudatosan vagy tudat alatt – folyamatosan törekszünk. Feltételezhető tehát, hogy a „mi” az alap, a tovább nem osztható egység. Ha „én” lesz belőle, akkor keresi a lehetőséget, hogy újra „mi” legyen.

A szimbolikus interakcionizmus elméletét követve (MEAD, 2000) mind az én-tudat, mind a mi-tudat kialakításában jelentős szerepet játszanak a tanult elemek, azaz kialakulásuk és változásuk az egyén és környezete közötti interakció eredménye. Ez még kiegészíthető azzal a megkülönböztetéssel, amit BREWER – GARDNER (1996) tesz, amikor a környezettel való kapcsolatokon belül megkülönbözteti a személyes kapcsolatokat és azokat a viszonyulásokat, amelyek nagyobb – sokszor személytelen – közösségekhez kapcsolják az egyént. Jelen kutatás előbbivel, azaz a személyes kapcsolatokra épülő kollektív identitással foglalkozik.

A fogyasztói társadalomban a fogyasztás szimbolikus jellege lehetővé teszi, hogy személyiségünket a fogyasztás révén kifejezzük (BELK, 1988) és ez az önkifejezés mind az én-tudat, mind a mi-tudat kifejezésére is szolgálhat. A kiterjesztett én elmélete szerint a mással/másikkal való azonosulás a személyiség gazdagodását teszi lehetővé, új személyes tulajdonságok megszerzését az identitás kiterjesztése által. Ezáltal a tárgyaink, amelyeket birtoklunk a részünké is válnak (TUAN, 1980). A fogyasztás és kollektív identitás kapcsolatát többen vizsgálták, többek között közös családi étkezés kapcsán HONGYAN (2015) és PRABASH (2015) kutatási megállapították, hogy a közös étkezés hozzájárul a közösségi identitás kialakításához és megőrzéséhez, valamint minél erősebb a közös fogyasztási helyzethez (jelen esetben étkezéshez) való kötődés, az annál inkább hozzájárul a közös identitás megéléséhez. Az étkezés, az együtt evés az egyik legerősebb kifejezése az összetartozásnak, a mi tudat megélésének. Akikkel együtt eszünk, azokkal szimbolikus értelemben eggyé válunk, az ősi egyéni, vagy akár az évmilliók alatt belénk ivódott kollektív tudatalatti minták alapján (FORGÁCS, 2004).

A társas identitás kapcsán meghatározó a családi identitás szerepe az egyének életében, így fogyasztásukban is (EPP – PRICE, 2008). A családi identitás BENNETT és szerzőtársai (1988:212) alapján úgy határozható meg, mint a „család időben folyamatos és szubjektív megélése önmaga folytonosságáról, jelenéről és jellemzőiről”. REISS (1981) alapján ez kiegészíthető azzal, hogy a családi identitás nemcsak a tagok belső megélését, hanem a külvilág észlelését is magában foglalja. A családi identitás EPP és PRICE (2008) szerint a család szerkezetének, generációs jellemzőinek és természetének megismerésével írható le, amely családi interakciók során jön létre. Az interakció fontosságát hangsúlyozza BAXTER és BRAITHWAITE (2002), akik szerint a rítusok központi szerepet játszanak a családi identitás létrehozásában, fenntartásában és generációkon keresztül

továbbadásban. Ennek megfelelően empirikus kutatásunkban családi rítusok segítségével vizsgáljuk a közösségi és egyéni identitást.

A családi identitás értelmezéséhez szükséges áttekinteni azokat a tényezőket is, amelyek befolyásolják a családi identitás létrejöttét és alakulását. Ezek a tényezők EPP és PRICE (2008) alapján a következők: 1. kommunikációs formák és szimbólumok adaptálásának szintje a családon belül, 2. a családtagok számára a kollektív identitás kifejezésének fontossága, 3. egy vagy több családtag elkötelezettségének kifejezése a közös identitás fenntartására, 4. a megosztott identitások hogyan és mennyiben vannak összhangban a családtagok egyéni és kapcsolati identitásával, 5. az identitást kifejező tevékenységek háborítatlansága, 6. akadályok az identitás megélésében, 7. változó és kontextustól függő identitás szükséglete a családon belül. Ezeknek a tényezőknek a figyelembevétele szükséges a családi identitás alakulásának értelmezéséhez.

3. Empirikus kutatás

3.1. Módszertan

Kutatásunk a családi identitás – benne az én-tudat és mi-tudat – megismerésére EPP – PRICE (2008) nyomán a család számára fontos és jelentőségteljes tevékenységeket, azaz a családi rítusokat vizsgálja. Megközelítésünkben ezek a család számára jelentőséggel bíró cselekmények alkalmasak arra, hogy mind az én-tudatot, mind a mi-tudatot megjelenítsék és a fiatalok felnőtté válása során ezen rítusokban való részvétel révén visszatükrözzék azt a változást, amely a felnőtté válás során történik az én-tudat és mi-tudat megélésében.

Az adatgyűjtés során olyan történeteket gyűjtöttünk egyetemista fiataloktól rövid esszék formájában, amelyek számukra fontos családi tevékenységet idéztek fel középiskolás korukból és egyetemista éveikből. Ezzel a két időponttal a családtól való elszakadás két időpillanatát kívántuk megragadni és egymáshoz képest megérteni. Az esszék az alábbi három kérdésre adtak választ történetek formájában:

1. *Egyetemista éveidből idézz fel részletesen egy olyan családi eseményt, amely számodra a legemlékezetesebb. Írd le részletesen az eseményt és az ezzel kapcsolatos érzéseidet!*
2. *Középiskolás éveidből idézz fel részletesen egy olyan családi eseményt, amely számodra a legemlékezetesebb. Írd le részletesen az eseményt és – amennyire emlékszel – az ezzel kapcsolatos érzéseidet!*
3. *Hogyan írnád le a legfontosabb különbségeket a két esemény között?*

A feladat kiírásában nem szerepelt a rituálé szó, bár szándékunk volt olyan emlékeket összegyűjteni, amelyek rituálék lehetnek a család számára. Ezt a megkérdezettek számára lényeges családi események felelevenítésével kívántuk elérni. Összesen 71-en küldtek be beszámolókat, ami összesen 142 történetet eredményezett. A középiskolás évekből 19 volt az utazással, nyaralással kapcsolatos, 16 ballagásról, szalagavatóról, 13 születésnapról, 8 karácsonyról, 15 pedig más családi eseményről szólt. Az egyetemi évekből 17 diplomaosztóról számolt be, 16 utazásról, nyaralásról, 9 születésnapról, 9 karácsonyról, 5 házassági évfordulóról, 4 esküvőről, 11 pedig másról szólt.

3.2. Eredmények

Elemzésünk alapján a családi identitás erősen meghatározó a fiatal felnőttek életében, amely a közös családi tevékenységekben jön létre és válik megragadhatóvá. Ezek a családi tevékenységek részben kötelesség jellegűek (pl. esküvőn való részvétel), részben kikapcsolódáshoz, szórakozáshoz kötődnek (pl. közös társasjáték). A családi történetek elemzése alapján elmondható, hogy a családdal összefüggő asszociációk jellemzően pozitívak és a család fontosságát jelzik még abban az időszakban

is, amikor a fiatal felnőtt az önállóság útjára lép és eltávolodik a családi közösségtől. Erre utalnak mind a történetek, amelyek a középiskolás és egyetemista időszakhoz kapcsolódnak, mind az a mód, ahogyan ezek megfogalmazásra kerültek. Érdemes kiemelni azt is, hogy amennyiben a család működése diszharmonikus (például válás következtében), akkor megjelenik a múltbeli pozitív családi tevékenységek iránti nosztalgia és ehhez kötődően a vágyódás egy korábbi mi-tudat iránt. Ez a vágyódás a jól működő családok esetében is jelen van a fiatal felnőttek észlelésében az elmúlt boldog évekhez kötődően, de itt az elmúlást az idő és nem a korábbi családi közösség felbomlása okozza.

A fiatal felnőttek történeteiben az én-tudat és mi-tudat (mind a család, mind a kortársak) egyszerre, párhuzamosan van jelen, azaz az egyik a másik viszonylatában jön létre. Például „*a szalagavatómról fogok írni*”, majd „*a középiskolás évekből a legutolsó év a legmeghatározóbb, hiszen már készülünk az érettségire*” gondolatok ezt a párhuzamosságot jól kifejezik. Az én-tudat a családtól való elszakadás folyamatát nézve az egyetemista időszakban erősebb, de a mi-tudat (család, barátok) ekkor is meghatározóan jelen van. Az egyéni identitásban a családtól való elszakadás folyamatától függetlenül a családi identitás szerepe erős – a családi kapcsolatok minőségének függvényében.

„*Ez a pillanat, ahogy végignéztam a családomon végtelenül boldoggá tett.*” (Karácsony, egyetemista évek)

Az elemzett esszéekben felelevenített családi tevékenységek részben múltbeli eseményeket érintettek, részben a jelen és a jövő is megjelenik bennük. A múlthoz kapcsolódó rítusok mind közösségi rítusok voltak, ahol a mi-tudat megélése a rítus központi elemének nevezhető. A múlt újbóli átélése magában foglalta a nosztalgiázást, a sztorizást, a „gyerekek lenni újra” élményt. A múlt felidézése mind az én-tudat, mind a mi-tudat megélése szempontjából lényeges. Az emlékek egy része valamilyen lezárult helyzetre vonatkozott, amelytől azóta a visszaemlékező már elszakadt.

„*Amikor az osztályfőnök beszédet mondott az osztálytermünkben én is nagyon sírtam, mert tudtam, hogy egy korszak lezárult*” (ballagás, középiskolai évek)

A múltbeli emlékek felidézése kollektív helyzetben aktívan és passzívan egyaránt megvalósulhat, azaz a történetek egy része olyan helyek meglátogatására vonatkozott, ahol régebben közös élményeket élt át a család, másrészt az emlékidézés fotók visszanevezése (családi fotóalbum) segítségével is megvalósult. Ehhez kötődően a fotókészítés, a közös élmények megörökítése visszatérő elem a családi történetekben. Mindez erősítheti az én-tudatot („*készült egy kép velem a lufival, és a tablóképpemmel a háttérben*”) és a mi-tudatot („*a meghitt ceremónia után egy csodálatos étteremben folytattuk az ünneplést, fényképekkel, videókkal*”) egyaránt.

A jelen és a jövőbeli vonatkozású történet elemek között egyaránt találhatóak a mi-hez és én-hez kapcsolódó tevékenységek. Az én-központú rítusok azonban jellemzően egyfajta tranzitrítusoknak tekinthetők, melyek átmenetet képeznek két mi-tudathoz kapcsolódó életesemény vagy életszakasz között.

Az aktuális – jelen idejűnek tekinthető – történések magukban foglalják az egyén szempontjából fontos pillanat megélését, egyfajta individuális hedonizmust, a feltöltődés élményét, az örömet (amely gyakran az egyén ünneplésének örömeiből fakad, pl. születésnap). Ezekben a megélésekben azonban az én mellett megjelenik a mi, a kollektív tudat a „*miénk a világ ma este*” érzése, a közös bulizás élménye, a közös nevetés és játék.

A történetekben a jövőbeliség valamilyen várakozás kapcsán rajzolódik ki, amely mind az egyéni, mind a közösségi tudatban megjelenik. Az egyéni tervezés és szervezés a csoportos tervezés és szervezés felidézésével párhuzamosan jelenik meg („*mindenki arról beszélt, hogy melyik városba megy főiskolára*”). Az egyéni és kollektív fókusz a konkrét esemény kontextusától és a család jellemzőitől függően alakul.

Az 1. táblázat a családi események kapcsán mutatja az én-tudat és mi-tudat megélésének jellemzőit rítustípusok szerint. A rítusokat a felnövekvő és családjuktól egyre inkább leváló fiatalok életszakaszának megfelelően elengedő, liminális és befogadó rítusok szerint jelenítettük meg. A családi események egy része (jellemzően a középiskolás évekre esők) elengedő jellegű rítust idéz. Ez

magában foglalja a saját és a család vagy tágabb közösség szerepére vonatkozó visszaemlékezéseket, úgymint például korábbi közös családi nyaralási emlékek (pl. *„élveztem, hogy gyerek vagyok”*), szalagavató és diplomaosztó eseményei. A közös családi jelen intenzív megélése azonban már elengedő jellegű, amelybe belemosódik a felnőttkorba való átmenet időszaka. *„A lányok apukájukkal, a fiúk pedig anyukájukkal keringőztek”* (szalagavató, középiskolás évek).

A liminalitás rítusai jellemzően az egyetemista évek kapcsán felidézett családi eseményekhez kötődnek. Ezekben részben erős az én-tudat a pillanat élvezetéhez, a hedonizmushoz, az átmenetiséghez kapcsolódó bizonytalanság megéléséhez és az önállósághoz, felfedezéséhez kötődően. Másrészt az átmenetiség érzete kollektív, azaz megjelennek benne a kortársakkal közösen megélt pillanatok. A liminalitás időszakában a jövőre vonatkozó várakozások is jelen vannak mind egyéni, mind csoport szinten. Emellett az átmenetiség látható abban is, ahogy a fiatal a családjától való eltávolodást megéli. Ezt az időszakot egyszerre jellemezi a kötődés és az eltávolodás kettőssége.

„Számomra a legfurcsább az volt, hogy megszűnt az, hogy bármikor felhívhatom a tesómat, kikérhetem a véleményét dolgokról.” (egyetemista évek)

A családi események között befogadó rítusok is azonosíthatók, amelyek a családi közösség szempontjából elsősorban új családtagok befogadását jelentik, úgymint a párkapcsolat révén a családba került új tagok befogadása.

„A húgom születésnapja alkalmából ellátogattunk a Sugár Bowling klubba, ahol családosan, szüleimmel, öcsémmel, húgommal, az ő barátjával és az én barátommal” (születésnap, egyetemista évek).

„Nagyon jó alkalom volt arra is, hogy a barátnőm még jobban beépüljön a rokonságba” (születésnap, egyetemista évek)

Az én-tudat szempontjából a befogadó rítusok ennél kiterjedtebb formában jelennek meg és magukba foglalják azokat az egyéni szinten konstruálódó új szokásokat is, amelyekkel a fiatal saját felnőtt identitását definiálja.

„A barátommal közösen is szoktunk szervezni programokat, illetve az ő testvéreivel, unokatestvéreivel és családjainkkal is szívesen találkozunk hétvégeként” (egyetemista évek)

„Teljesen máshogy kezelem azóta is a karácsonyokat és a közös ünnepeket, mert ritkán járok haza vidékre” (egyetemista évek)

1. táblázat: Az én-tudat és mi-tudat megélése családi eseményeken a felnőtté válás során

	Én-tudat megélése	Mi-tudat megélése
Elengedő rítusok	Visszaemlékezés, múltbeli egyéni élmények és szerepek felidézése Ragaszkodás a múlt emlékéhez	Visszaemlékezés, múltbeli közös élmények és szerepek felidézése Közösen megélt családi pillanatok, a jelen intenzív megélése
A liminalitás rítusai	Bizonytalanság megélése Önállóság, felfedezés A pillanat élvezete, individuális hedonizmus Jövőorientált várakozás, szervezés és tervezés	Elengedés a közösségből Miénk a világ, közös szórakozás Jövőorientált közös várakozás, tervezés, szervezés
Befogadó rítusok	Az új én definiálása Beilleszkedés megélése Új szokások teremtése	Befogadó rítusok Bemutatkozás, ismerkedés Hagyományörzés

Forrás: Saját szerkesztés

Elemzésünk szerint a családi identitás a fogyasztással összefüggésben is megjelenik, úgymint a családi közös étkezés, közös alkoholfogyasztás, a családra jellemző bevásárlási szokások. A felnőtté válás jellemzően együtt jár a fiatal felnőttek családjuktól való fizikai eltávolodásával. A családi identitás megőrzését támogathatják ekkor olyan eszközök (termékek és szolgáltatások), amelyek ezt a fizikai távolságot áthidalják.

„Közben a család befizetett egy új mobilcsomagra, melyben a családtagok ingyen hívhatták egymást. Rengeteget beszélünk egymással” (egyetemista évek)

Az én-tudat és mi-tudat megélését a tárgyak birtoklása is támogatja, amelyek sokszor a kiterjesztett én részét képezik. Megfigyelhető, hogy a változás átmeneti idejében lévő fiatalok sokszor olyan tárgyakra hagyatkoznak, amelyek a múltat képviselik, vagy azokra, amelyek az új szerepüket képviselik, hogy így könnyebb legyen megélniük új én-tudatukat

„Kaptam tőlük egy aranygyűrűt, amit a táncon viseltem először és azóta is szinte minden nap az ujjamon van, nagyon fontos nekem.” (szalagavató, középiskolás évek)

A családi identitást őrző tárgyak sokszor család rítusokat kísérő kellékek, úgymint bizonyos italok fogyasztása, asztalteríték. Emellett még a családi fotóalbum jelenik meg jellemzően a kiterjesztett családi identitás részeként.

4. Összegzés

Elemzésünk eredményeként megállapítható, hogy a vizsgált rítusok túlnyomó részében a kollektív élmény dominált, és egy adott közösségbe való belépést vagy a közösségi tagok egymás közötti kapcsolatrendszerének megerősítését szolgálta. Egyéni rítus – ahol az én vagy az önállóság játszott főszerepet – mindig valamilyen átmeneti időszakra volt jellemző, ami átmenetet képzett két közösségi lét között. Ekkor az egyén az egyik identitást és szerepkört, valamint valamilyen közösséget maga mögött hagyott és valamilyen rítus során egy másik közösségbe vagy társas térbe lépett be, integrálódott. Az én-központú rítusok tehát egyfajta „tranzit-rítusok” új életszakaszba lépéskor jelentkeznek, de a végső funkciójuk az, hogy az egyén egy újabb identitást szerezve vagy megszilárdítva, újra egyesüljön valakivel vagy valakikkel a mi-tudatban. Eszerint a mi-tudat csak időlegesen válik halványabbá az egyén életében, azaz egy adott életszakaszban felerősödő én-tudat a későbbiekben ismét erős mi-tudattá erősödik.

Végső soron tehát az önálló én kialakítását segítő rítusok a közösségi vagy mi-tudatban való egyesülést szolgálják. Az önálló én kialakítása azért lényeges, mert ez egyfajta belépőt jelent egy új

közösségbe, kompatibilissé teszi az egyént egy közösségi tudatba való beleolvadásra. A mi-tudat megélését nyilvánvalóan segítik a mi-központú, kollektív rítusok.

A felnőttkorba lépés idején megfigyelhető az egyéni identitás újratárgyalása/ újradefiniálása, amely egyúttal segíti a családi identitás építését és annak fennmaradását. A családhoz való viszony minősége meghatározta a mi-tudat mellett az én-tudatot is. Eredményeink szerint a fiatalok saját magukról más képet alakítanak ki aszerint, hogy mennyire érzik magukat közel a családjukhoz, azaz mennyire elkötelezettek családjuk iránt. Amennyiben a családi kötődés erős, akkor az önálló élet elindulása ellenére a családi mi-tudat is erős marad, ha a kötődés gyenge, akkor egy korábbi erős kötődésű állapotra való vágyódás jelenik meg. Továbbá jellemző az is, hogy a családon belüli szerepek átalakulnak az egyéni identitás újratárgyalásával: a családon belüli szerep az egyetemista évek alatt aktívabb részvételt mutat szemben a középiskolás évek passzívabb szerepével szemben.

Kutatási eredményeink hasznosíthatók a családi döntéshozatali helyzet ismeretét igénylő üzleti helyzetekben, továbbá hozzájárulhatnak a fogyasztói szocializáció jobb megértéséhez, valamint a tárgyakon keresztüli énkiterjesztés pontosabb értelmezéséhez. Különösen érdekes az egyéni és társas identitás újra definiálása a felnőttkorba lépés során. Ez lehetőséget ad a marketing számára a pontosabb célzásra és relevánsabb kommunikációs üzenet megfogalmazásra, amennyiben figyelembe veszi, hogy a családi mi-tudat fontossága megmarad az önálló felnőtt élet kezdetén is.

Egyúttal meg kell említenünk kutatásunk korlátait, amely szerint a fiatal felnőttek feldolgozott történetei elsősorban pozitívak voltak, így arra nem adtak lehetőséget, hogy rosszul működő családok esetében a mi-tudatot alaposan megismerjük. További gyengeség a minta összetételéből ered, hiszen az alanyok – bár eltérő születési háttérrel és körülményekkel – azonos budapesti, egyetemista jelennel rendelkeznek, ami befolyásolja az eredmények érvényességét.

Irodalomjegyzék

- Aron, A. – Aron, E. N. – Smollan, D. (1992): Inclusion of Other in the Self Scale and the structure of interpersonal closeness. *Journal of personality and social psychology*. 63 (4) 596-612.
- Baxter, L. A. – Braithwaite, D. O. (2002): Performing marriage: Marriage renewal rituals as cultural performance. *Southern Journal of Communication*. 67 (2) 94-109.
- Belk, R.W. (1988): Possessions and the Extended Self. *Journal of Consumer Research*. 15 (2) 139-68.
- Brewer, M. B. (1991): The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 17 (5) 475-482.
- Brewer, M. B. – Gardner, W. (1996): Who is this "We"? Levels of collective identity and self representations. *Journal of personality and social psychology*. 71 (1) 83-93.
- Buda, B. (1968): A szociálpszichológia és modern kutatási irányzatai. *Szociológiai Közlemények*. II, 15-46.
- Csányi, V. (2003): *Az emberi természet – Humánológia*. Vince Kiadó Kft, Budapest.
- Epp, A. M. – Price, L. L. (2008): Family identity: a framework of identity interplay in consumption practices. *Journal of Consumer Research*. 35 (1) 50-70.
- Feldmár, A. (1997): *A tudatállapotok szivárványa*. Gigant. Bt., Debrecen.
- Gáll, E. (1973): Személyiség és „mi-tudat”. *Korunk*. 32 (8) 1183-1192.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Elliott, R. – Wattanasuwan, K. (1998): Brands as Symbolic Resources for the Construction of Identity. *International Journal of Advertising*. 17 (2) 131-44.
- Forgács, A. (2004): *Az evés lélektana*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Hongyan, Y. A. – Veeck, F. Y. (2015): Family meals and identity in urban China. *Journal of Consumer Marketing*. 32 (7) 505-519.
- Mead, G. H. (2000): A pszichikum, az én és a társadalom szociálbehaviorista szempontból. In Felkai, G., Némedi, D. és Somlai, P. (szerk.), *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig* (258-271.). Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Piskóti, M. (2015): *A Környezeti Identitás szerepe a környezettudatos viselkedés kialakulásában*. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem.
- Pléh, Cs. (1998): *Hagyomány és újítás a pszichológiában*. Budapest, Magyarország: Balassi Kiadó.
- Prabash, E. A. – Ferguson, S. – Aitken, R. (2015): From ‘me’ to ‘we’: negotiating new family identity through meal consumption in Asian cultures. *Qualitative Market Research: An International Journal*. 18 (4) 477-496.
- Reiss, D. (1981): *The family’s construction of reality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Shankar, A. – Elliott, R. – Fitchett, J. A. (2009): Identity, consumption and narratives of socialization. *Marketing Theory*. 9 (1) 75-94.
- Tajfel, H. (1982): *Social identity and intergroup relation*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Tuan, Y. F. (1980): The significance of the artifact. *Geographical review*. 70 (4) 462-472.